"چەند سەرنجێکی زمانەوانی دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی"

محمد احمد سعید

لەم چەندانەدا کتێبێکی گەورەو بەنرخ لەلا ماموستا «د. ئەورەحمانی حاجی مارف»ەوە بلاوکرایەوە. لەژێر ناونیشانی ڕێزمانی کوردی «مورفولوژی» دا⁽¹⁾.

گومانی تیانیە کە کتێبێکی وا بە کەڵک و بەسود، ئەرکێکی گرانو ماندووبوونێکی یەکجار زۆری ویستوە، بەتایبەتی لەبارەی بابەتێکی وا کەم وێنەو بەنرخەوە. کە قووڵبوونەوەیەکی فراوانو لێکۆڵینەوەیەکی زانستانەی بەشی ئەوێ.

ئاشکرایە کە ئەم کارەش بو نووسەرەکەی جێی شانازیو ڕێزە. وە خزمەتێکی گەورەو نایابە بو زمانەکەمانو توژینەوەی زانستیو گەشەسەندنی.

نایابیو لایەنی چاکەشی لەوەدایە کە ماموستا د. ئەورەحمان زۆر سەرکەوتوانە بو زۆربەی ئەو نهێنیە شاراوانەی زمانەکەمان چووە، کە کەم کەس لەمەوبەر لێی کۆڵیوەتەوە. وە کەڵکێکی زۆریشی لە کەرەستەی فولکلورو ووشە ڕەسەنەکانی زمانی کوردی وەرگرتوە بەتایبەتی لە هێنانەوەی زۆربەی نموونەکاندا چ ووشە، چ ڕستە بێ، وە بەکارهێنانی شیعری شاعیرە کۆنو تازەکانمان، کە ئەمەش بەلای منەوە قووڵبوونەوەیەکی زۆر ووردو کەم وێنەیە لە ڕووی زمانو ڕێزمانەوە.

ئومێدەوارم ماموستای ناوبراو لە تەواوکردنی بەرنامەکەیو پێشکەش‌کردنی جۆرەها بابەتی وا بەکەڵکو مەزن دریغی نەکات، هیوای سەرکەوتنی لەو ڕێبازەدا بو ئەخوازم. جا منیش هەندێ وورده سەرنجو تێبینیم لەمەڕ ئەو کارەی ماموستاوە هەیە کە ئەبووایە یادداشتیانی بکردایە، وە بە پێویستیم زانی کە بەم چەند سەرنجانەی خوارەوە هەندێ ڕووی بابەتەکە هەڵسەنگێنمو ڕوونیان بکەمەوە.

١ – لە لاپەڕە (٩٣)دا پێناسەی ناوی بەم جۆرە کردووە:

ناو: ئەو ووشەیەیە کە ناوی گیاندارێك یان بێ‌گیانێك یان بیرێك یان کارێك دیاری ئەکات وەك: ژن، ئازاد، ئەسپ، کوتر، ماسی، بەرد، چیا، گوڵ، زەوی، ترێ، خەم، بڕوا، منداڵی، جوانی، تاریکایی، دروومان، کوکە، کوتەك⁽²⁾..

لە پێناسەکەدا لایەنێکی تری ناوی نەپێکاوە ئەویش ئەوەیە کە ناوی شوێنو کات ناگرێتەوە. ئەبووایە پێناسەکەش بەم جۆرە بووایە:

ناو: ئەو ووشەیەیە کە ناوی گیاندارێك یان بێ‌گیانێك، یان بیرێك یان کارێك یان شوێنێك یان کاتێك دیاری ئەکات وەك: ژن، پیاو، ئازاد، کوتر ئەسپ، ماسی، بەرد، چیا، گوڵ، زەوی، ترێ، خەم، تاریکایی، جوانی، منداڵی، سلێمانی، هەورامان، کوردستان، قوتابخانە، ماڵ، جێ، ڕێ، شەو، سەعات، دەم، چرکە..

٢ – لە لاپەڕە (٩٩) دا لە باسی ناوی مەعنەوی «گوزارە» دا نوسیوێتی:

ناوی مەعنەوی ناوی شتێکە کە بوونی سەربەخوی نیە، بەڵکو لە شتی بەرهەست وەیا لە بیرو خەیاڵدا پەیدا دەبێ وەك: هوش، بڕوا، خەم، شەرم، هێز، جوانی پیاوەتی، شادی..⁽³⁾.

لە هێنانەوەی نموونەکانیدا ئەبوایە بەلای کەمەوە چاوگێکیشی بهێنایەتەوەو پەنجەی بو ئەو بابەتەش ڕابکێشایە چوونکە چاوگیش وەکو ناوی گوزارە خوی ئەنوێنێ، وە بەر هیچ هەستێك ناکەوێ،

ئەوە ئەبێت کە لە بیرو خەیاڵدا هەیە وەك : مردن ، هاتن ، ڕژن ، کوشتن . .

٣ – لە باسی (ناو لە ڕووی ڕۆنانەوە) ، لە پێناسەی ناوی دارێژراودا نوسیوێتی :

ناوی دارێژراو ئەو ناوە ناساوەیەیە کە لە ووشەیەکی سادەو زیادیەك پێکهاتبێت ئەو زیادیە کە پێشگر یان پاشگر یان هەردوو پێشگرو پاشگر پێکەوەبن وەك :

کارگە ، کەمەرە ، ئاگردان ، تاریکایی ، دەسرۆکە ، بێکاری ، نەخۆشی . . هتد[٤] . ئەگەر بە ووردی لەو ڕووە بکۆڵینەوە ، دەرئەکەوێ کە لە ڕۆنانی ناو یاخود ووشەی دارێژراودا مەرج نیە لە ووشەیەکی سادەو زیادیەك دروست بێت . ئێمە ووشەی دارێژراو یان ناوی دارێژراومان هەیە کە لە دوو ووشەی سادەو زیادیەك پێکهاتووە وەك : ڕەوانبێژی ، خۆشەویستی ، سەربەستی . . هتد .

ئاوەڵناوو ڕەگی کردارو پاشگرێك ڕەوانبێژی
ئاوەڵناوو قەدی کردار بە یارمەتی ئەنتەرفێکسی «ە»
خۆشەویست + باشگری (ی)
ناووقەدی کردار سەربەست + پاشگری «ی»
سەربەستی

کە زۆربەی ئاوەڵناوە لێکدراوەکان ئەگرێتەوەو پاشگرێ ئەچێتە سەریانو ئەیانکاتە ناوی دارێژراوو ناوی گوزارەش .

جا بەو پێیە مامۆستا لەوێدا ئەو ڕووەی یادداشت نەکردووە چونکە لە پێناسەکەیدا ووشەی سادەی بەکار بردوە ، پێناسەکەش بەم جۆرە بێ باشترە :

ناوی دارێژراو ئەو ناوە نسادەیەیە کە لە ووشەیەكو زیادیەك دروست ئەبێ ، ئەوجا ئەو زیادیەش پێشگر یان پاشگر یان هەردوکیان بێت .

ئەگەر ووتمان ووشەیەك ئەوا ووشەی سادەو ناسادەش دەگرێتەوە ، ناسادەش لێکدراوو دارێژراو ئەگرێتەوە ، ئێمە لێرەدا مەبەستمان تەنها ووشەی ناسادەی لێکدراوە .

٤ – لە لاپەڕە (١٠٧)ی کتێبەکەیدا باسی ناوی دارێژراو ئەکاو لەسەری ئەڕوا . لە بەشی (أ) دا کۆمەڵە پاشگری (گەر ، ساز ، دار ، بەند ، ەوان/وان ، چی ، باز ، کەر ، مەند) لە ووشەکانی ئاسنگەر ، چەخماخساز ، گیاندار ، ناڵبەند ، گاوان ، چایچی ، کۆترباز ، نانکەر ، دەوڵەمەند ، دا بە ناوی دارێژراویانی داوەتە نووسین لە کاتێکدا کە هەموویان سیفەتێکی هەمیشەییان پێ دراوە بەهۆی ئەو پاشگرانەوە . بەواتە ئەتوانین بە ئاوەڵناوی بکەری دارێژراویان بدەینە قەڵەم ، وە زۆرتریش لایەنی سیفەتی هەمیشەیی ئەبەخشن . لەوە ئەچێ مامۆستا بیری لە هەمان ناوی بکەری «اسم الفاعل»ی عەرەبی کردبێتەوە .

هەر لە هەمان کۆمەڵە ووشەدا یان کۆمەڵە ناودا ، لە ووشەی (کۆترباز) دا ڕەخنەی لە کەریمی ئەیوبیو ی . ئاسیرتۆف گرتووە کە گوایە ووشەی (فێڵباز)یان بە ناو داوەتە نووسین[٥] .

کەچی خۆیشی بە پێچەوانەوە (کۆترباز)ی ئاوەڵناوی بە ناو داوەتە قەڵەم جگە لەوەش لە پێشووتردا ، سێ ساڵ لەمەوبەر بە ئاوەڵناوی داناوە ئەڵێ :

پاشگری «باز»یش بەزۆری ناوی سادە دەکاتە ئاوەڵناوی دارێژراو ، نەك ناو وەك (فێڵباز ، کۆترباز ، مێباز) جگە لە چەند ووشەیەکی کەم کە دەبنە ناو وەك «سەرباز»[٦] ئەگەر لە هەردوو ووشەی ، کۆترباز ، فێڵباز ووردبینەوە جیاوازی یەکی ئەوتۆیان لە نێواندا نابینین . وە هەردووکیان ئاوەڵناون . ئاوەڵناوی بکەری دارێژراو .

وە ئەوەشی نەپێکاوە کە «باز» ڕەگی چاوگی «بازیدن»ی فارسیە . ئەبووایە ڕوونی بکردایەتەوە وەك چۆن لە هەندێ پاشگرەکانی تردا ، لە پەراوێزەکاندا پەنجەی بۆ ڕاکێشاون و سەرنجی خۆیو زمانناسەکانی نووسیوەتەوە .

لە زمانی کوردیدا (باز) چەند مانایەکی هەیە وەك «باز»ی ئاوەڵناو بە مانای ڕەشوسپی «باز» لە ووشەی «بازدان»و «سێباز»دا ، باز لە ووشەی (چاوباز)دا . بازیش وەکو پاشگر .

وە لە ووشەی «نانکەر» و «ڕاوکەر» دا[٧] «کەر»ی بە پاشگر داوەتە نووسین . ئەگەر تۆزێ لە هەردوو ووشەکەو جۆرەها ووشەی تری وەك ئەو دووانە ووردببینەوە . دەرئەکەوێ کە هەردووی لە ڕەگی چاوگی فرمانی لێکدراوی «نانکردن» و «ڕاوکردن»ەوە وەرگیراوە ، ئاوەڵناوی لێوە دروست بووە . ئاوەڵناوی بکەری دارێژراو . بارەگەکان وەرگرین و لێیان کۆڵینەوە :

	ناو	ڕەگ	پاشگر
نان کردن	نان	کە	ەر
ڕاو کردن	ڕاو	کە	ەر

لێرەدا «کە» ڕەگی چاوگەو تەنها پاشگری «ەر»ی چووەتە سەرو ووشەیەکی دارێژراوی دروست کردووە .

بۆ سەلماندنی ئەم بیرەش . ئیمە ئەگەر ووشەی داڕێژراو یان ناوی بکەری داڕێژراو لە ڕەگی چاوگی فرمانی سادەوە دروست بکەین وەك :

کردن بکەر دان بدەر خواردن بخۆر

ئەبینین نیشانەی «بـ» ی فرمانی داخوازی «أمر» و پیتە پاشگری «ەر» یان چوەتە سەر ئاوەڵناو یان ناوی بکەری داڕێژراومان بۆ دروست بووە . وە لەو ئاوەڵناوە یان ناوە بکەرە داڕێژراوانەی کە لە فرمان/چاوگی لێکدراو یان داڕێژراوەوە دروست ئەبن نیشانەی «بـ» نادرکێنرێ تەنها پاشگری «ەر» وەك پاشگرێك ئەچێتە سەر ڕەگی فرمانەکەو ناوی داڕێژراو یان ئاوەڵناوی بکەری داڕێژراومان بۆ دروست ئەبێ وەك :

چاوگی لێکدراو :

نان خواردن نان+خۆ+ەر[٨]

نان کردن نان+کە+ەر[٩]

ڕەنج دان ڕەنج+دە+ەر

ڕەنج بردن ڕەنج+بە+ەر

چاوگی داڕێژراو : چێشت

لێنان چێشت+لێ‌نێ+ەر چێشت لێنەر[١٠]

بۆمان دەرکەوت کە «کەر» پاشگر نیە بەڵکو تەنها «ەر» پاشگرە . مامۆستا ئەورەحمان تێکەڵی ڕەگەکەی کردوە .

٥ - لە هەمان باسدا ، باسی ووشەی داڕێژراو ، ووشەی «هەوار»ی شوێنەواری بە پاشگر داوەتە نووسین ، «شوێنەوار» لە دوو ووشەی سادە پێکهاتووە «شوێن» ، «هەوار» . شوێن‌و هەواریش هەردوویان یەك مانا ئەبەخشن وە بۆ ئاسانکردنی درکاندنی ئەو دەنگی «هـ»ە کە لە دەنگی «ە»وە نزیکە ئەگەرچیش دەنگێکی کونسونانتە بەو شێوەیە ئەدرکێنرێ ، وە ووشەی هەوار لە ناوی شوێنەوار ڕاسترە لەوەی پاشگربێت ئەگەرچی لە زۆر شوێنی تردا وەك پاشگر خۆی ئەنوێنێ وەك لە ووشەی «خوێنەوار» دا . مامۆستا خوێشی لە پەراوێزی ژمارە (٦٣)ی لاپەڕە (١٣١) دا پەنجەی بۆ ئەوە ڕاکێشاوە کە ئەم پاشگرە دوو چەشنی هەیە ، یەکیان بە مانای شوێن‌و جێگەو ئەوی تریان بە جۆرێکی دی خۆی ئەنوێنێ .

هەروەها لە پاشگری «ندە»ی لکاوە بەدووای ناوەوە وەك (باڵندە) وە لکاوەی دوای ئاوەڵناو یان ڕەگی فرمان وەك : (درندە) «در» هەم ئاوەڵناوەو هەم ڕەگە وە بۆ ڕەگی فرمانیش وەك «کوشندە» .

ئەو پاشگرە باسکراوە وەکو ئەو شێوەیە نی‌یە کە مامۆستا ئەورەحمان بۆی چووە بەڵکو (inde) یە وەك چۆن ئەڵێین (ik) لە ووشەی (دەسك)دا ، ئەمیش بەو شێوەیە (inde) یە ڕاسترە لە «ندە» ئەم بزوێنە کورتەی سەرەتای پاشگرەکە لە زمانی کوردی ڕێنوسی کوردیدا نیشانەی بۆ دانەنراوە ، چونکە ڕێنوسی کوردی بە تیپی عەرەبی ئەنوسرێتەوە وە تیپی عەرەبیش ئەو جۆرە نیشانەی تێدا نیە کە وەك «کەسرە»ی عەرەبی وایە وە لە ڕێنوسی لاتینیدا بە ئاسانی دەرئەکەوێ .

٦ - لەژێر ناونیشانی ئەو پاشگرانەی ئەچنە سەر کرداری سادەو دەیکەنە ناوی داڕێژراو باسی کۆمەڵێ پاشگری کردووە کە بە هەندێ ڕەگی کردارەوە ئەلکێن .

کەمیان لەرێ‌و شوێنی خۆیان دان وەك لە :

أ - کوشتار : پاشگری «ار» بە دوای فرمانی ڕابوردووەوە یان قەدی کردارەوە لکاوە نەك ڕەگی کرداری ڕابوردوو وەك لەم قەدوو ڕەگانەی تردا :

سووتەمەنی ، خواستەمەنی ، خوێندەوار ، خوێنەوار

خوێندەوار هەم قەدەو هەم ڕەگە «خوێن» ، «خوێند» .

ب - «ەر» لە ووشەی «دانەر» دا بە ڕەگی کرداری سادەوە نەلکاوە ، بەڵکو بە کردارێکی داڕێژراوەوە . چونکە چاوگی «دانان» چاوگێکی داڕێژراوە بەم پی‌یە دروست بووە پێشگر لەگەڵ چاوگێکی سادەدا . . . دا + نان

لە زمانی کوردی دا ئەم چاوگی سادەی «نان»ە بە زۆری لەگەڵ ووشەی سادەو پێشگردا دێ ، ئەبێتە چاوگی لێکدراو داڕێژراو ، وە ڕەگەکەشی «نێ» یە ئەو پاشگری «ەر»ەش بۆ دروستکردنی ناوی بکەر یا ئاوەڵناوی بکەری داڕێژراو بەکار ئەبرێ « لەگەڵ کرداری سادەدا نی وەك : نووسەر .

یان ناسادە ، ناسادەش بە هەردوو جۆرەکەیەوە لێکدراو وەك : ڕەنجبەر ، داڕێژراویش وەك : داهێنەر ، چێشت لێنەر ، دانەر . کە لە داهێنان‌و چێشت‌لێنان و (دانان)ەوە وەرگیراون .

لە ووشەی «دانەر»دا دوو بزوێن بە دووای یەکدا هاتووە ، بزوێنی «ێ» ی کۆتایی ڕەگی کردار وە بزوێنی «ە» ی سەرەتای پاشگری «ەر» وە لەوێدا بزوێنی «ێ» تێ ئەچێ[١١] .

٧ - هەردوو ووشەی (چیمەن‌و مەسینە) پاشگری ژمارە (٢١) ی لاپەڕە (١١٨) و ژمارە (٤٦) ی لاپەڕە (١٢٣) دا من وای بۆ ئەچم کە هەردووکیان ووشەیەکی سادە بن چونکە «چیم‌و مەس» بەگوێ کەم کوردا ئاشنان . بە ووشەیەکی مانادارو سەربەخۆ

-جی . «چیمەن‌و مەسینە» بە ووشەی سادە ئەچن . وە بۆ ئەو ـشگری (نیە) ناوی «گەچینەو قولینە» مان هەیە کە شیاو لەبار ترن .

٨ – لەژێر ناونیشانی هەندێ پێشگریش هەن کە بەرەگی کردار ـ ناوەوە ئەلکێن و ناوی دارێژراو دروست ئەکەن[١٢] .

أ – لە پێشگری (را) داو لە ووشەی «رایەخ» دا ، «ەخ» وەکو ـەگی کرداری «خستن» مامەڵە ناکرێ ، رەگەکەش «خە»یە وەکو

من جێگەکە رائەخەم . .

ووشەی «رایەخ» هێشتا لێکۆڵینەوەو ووردبوونەوەی تری ئەوێ . ئەگەر بێتو باشتر لێی ووردبینەوە ئەبینین ، وە بەتایبەتی لە «ەخ» دا دەنگەگۆڕکێی تێدایە ، دەنگی بزوێنی «ە» چووەت» چووەتە شوێنی دەنگی «خ» کۆنسونانت ، وە دەنگی «خ» ش چووەتە شوێنی «ە»و «خە» بووە بە «ەخ» وە بەلکاندنی پێشگر بە ـەگەکەو بووە بە (رایەخ) ، دەنگێکی تری نیمچە بزوێن هاتووەتە ـێوانیانەوە ، ئەویش چونکە دوو بزوێن بە دواوی یەکدا نایەن ، ئەگەر هاتیش ئەوا یان یەکێکیان تێ ئەچێ ، یاخود نیمچە بزوێنێك ئەچێتە نێوانیانەوە . ئەو حاڵەتە دەنگەگۆڕکێ زیاتر لە ووشەکاندا ـوو ئەدات وە زیاتر گۆڕینەکەش لە دەنگە کۆنسونانتەکاندا[١٣] .

ب – پێشگری (بەر) بە پێی بۆ چوونی مامۆستا (د. ئەورەحمان) لە ووشەی «بەرچنەو بەرکوت» دا بە هیچ جۆرێ پێشگر ـیە . وە ووشەیەکی سادەیەو مانایەکی روونو ئاشکرای هەیە ، ـەرامبەر بە «ثمر» ی عەرەبی ئەوەستێ . بەرچنە لە چاوگی ـێکدراوی «بەرچین»ەوە هاتووە ، رەگی چاوگەکە وەرگیراوە وە ـشگری «ە»ی چووەتە سەر ناوێکی دارێژراوی دروست کردووە .

«بەرچن» ئەو کەسەیە کە بەری دار یان میوە ئەچنێ وە بە ـکاندنی پاشگری «ە» مانای ووشەکەی لە ئاوەڵناوەوە بۆ ناو گۆڕیوە .

«بەرچنە» ئەو دەفرەیە کە لە تولی باریك دروست ئەکرێو میوە ـن بەری داری تێ ئەکرێ لە گەرمیاندا پێی ئەوترێ «بەرچنە» ـن «قەرتاڵە» . وە هەر لە هەمان بابەت ووشەی زۆرمان هەیە وەك «کاروان کوژە» کە دوو مانای هەیە . یەکیان ناوی ئەستێرەیەکە وە ئەویتریان جۆرە بنجکێکە لە دەرودەشت بە خۆکردی ئەروێ هەروەها ووشەی «کلاش چنە»ش هەیە کە ناوی جۆرە ـگیانەوەرێکی بچکۆڵەیە وە ووشەی « شوان خەڵەتێنە» کە جۆرە ـندەیەکەو لە شێوەی چۆلەکەدایە .

ئەمانە هەموویان پاشگری «ە»یان چووەتە سەرو بوونەتە ناوی دارێژراو . «بەر»ی ووشەی «بەرکوت» هەر هەمان مەبەستی پێشوە بەدانانی «ثمر»ی عەرەبی .

٩ – لە باسی ناوی لێکدراوداو بۆ پێکهاتنی لە ناوێکی سادەو رەگی کردار بەهۆی ئەنتەرفێکسەوە ، تەنها باسی ئەنتەرفێکسی «و»ی کردووە وەك «دەستوبرد»[١٤] «برد» قەدی کردارە یان فرمانی رابوردوە نەك رەگی کردار .

ئەگەر زیاتر بچینە ناو ووشەکانی زمانەکەمانەوەو لێیان ووردبینەوە ، بۆمان دەرئەکەوێ کە ئەنتەرفێکسی «ە» شمان هەیە بۆ پێکهاتنی ناوی لێکدراو ، لەو بارەوە وەك : «تەنەشۆر ، ناوو رەگی کرداری «شۆردن»یان «شۆرین» .

أ – تەنەشۆر : ئەو تەختەیەیە کە مردووی لەسەر ئەشۆرنەوە .

ب – گیسکەزێ /گیسکەزا : بەوگیسکە ئەوترێ کە بەگیسکی ئەزێ .

جـ – خوشکەزا ، برازا : «زا» وەکو ناویش خۆی ئەنوێنێ بەمانای «منداڵ» «نەوە» .

١٠ – دیسان لە دروستبوونی ناوی لێکدراودا ئەڵێ : لە دوو رەگی کردار بەیارمەتی ئەنتەرفێکسی «و»ەوە ناوی لێکدراومان بۆ پێك دێت . نموونەکانیشی «هاتوچۆ» ، «گفتوگۆ»ن کە بەشی یەکەمیان قەدی کردارن‌و لە چۆنیەتی گۆڕینی دەنگی بزوێنی کۆتایی رەگی کرداری «چوون» نەدواوە کە «چ»بووە بە «چۆ» وە ناوە لێکدراوەکانی : (قرچە ترچ ، ملچە ملچ ، جیرەجیر ، لوورەلوور ، گفەگف ، بۆرەبۆر ، قیژەقیژ) کە لە دووپات کردنەوەی ناوێك‌و بە یارمەتی ئەنتەرفێکسی «ە» پێکهاتوون ، مامۆستا ئەورەحمان لە پەراوێزی ژمارە «٧١»دا ئیشارەی بۆ ئەوە کردووە کە ئەگەر ناوەکە کۆتایی بە بزوێنی «ە» هاتبێت ، ئەوا لەو دوو بزوێنە ، کۆتایی‌و پێوەندی یەکێکیان تێ‌ئەچێ‌و یەکێکیان دەمێنێتەوە .[١٥]

لەم بارەوە چەند سەرنجێ هەیە :

أ – زوربەی دەنگە سروشتەکان کۆتاییان بە دەنگی بزوێن دێ .

ب – لەو دوو بزوێنە نەك یەکێکیان تێ‌ئەچێ بەڵکو بزوێنی کۆتایی ناوە دووبارەکراوەکەش تێ‌ئەچێ .

جـ – لە پێکهاتنی ناوی لێکدراودا بە دوو پاتکردنەوەی ناوێك ، شێوەیەکی ترمان هەیە لەو بارەوە ، ئەویش بەبێ یارمەتی ئەنتەرفێکس . وەك : (خورخورە ، گرگرە ، شەقشەقە) ، کە تەنها بزوێنی ناوە دووبارەکراوەکە ماوەتەوە ، وە بزوێنی دوای ناوە پێشینەکەش تێ‌چووە .

ئەوەی شایانی باس بێ کە مامۆستا (د. ئەورەحمانی حاجی

مارف) کۆمەڵێ پاشگری شیاوو دیارتری وەبیرمان هێناوەتەوەو خستونێتیەیە سەر باسەکەی ، کە لەمەوبەر نە ناویان لە ناواندا بووەو نە زمانناسەکان وەبیریان دا هاتووە ، نە باسیان لێوە کردوون . ئەمەش لایەنێکی تری باشەی کردەوە زانستیەکەی مامۆستایە .

تەنانەت بەوەشەوە نەوەستاوە ، چووە ماوەو بۆشایی بۆ باسەکە هێشتووەتەوە ئەلێ لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێ پاشگری تر هەن ئەچنە سەر ووشەو ناوی دارێژراو دروست ئەکەن ، بەڵام ئێمە هەر ئەوەندەمان بەبیردا هاتووە . وە کۆتایی باسەکەی بە «هتد»ی هێناوە .

جامنیش حەز ئەکەم هەندێ پاشگری تر بخەمەسەر ئەو (هتد)ە وە کەلێنێکی بچکۆلەی تر پر بکەمەوە ئەویش بەم پاشگرانە کە هەندێکیان ئەچنە سەر ناوی سادەو هەندێکی تریان ئەچنە سەر ناوی لێکدراو و ناوی دارێژراو دروست ئەکەن وەك :

١ – «ەنین» لە ووشەی «نازەنین»دا .

٢ – «ینی» لە ووشەی «ماتەمینی»دا ناوی گوزارەی دروست کردووە ، ئەگەرچی ماتەم لە ووشەی «مأتم»ی عەرەبیەوە هاتووە بەڵام وای لێ‌هاتووەو شێوەیەکی کوردانەی وەرگرتووە .

٣ – «ەوانە» : لە ووشەی (کلکەوانە ، حەوتەوانە ، بنەوانە)دا کە چووەتە سەر ناوو ئاوەڵناوی ژمارەو ئاوەڵکرداری شوێن . «بنەوانە» بە مانای سەرچاوە وە هەروەها بە مانای ئافرەتێ یان کچێ خزمەتی باوکی یان برای یان مامی بکات .

٤ – «وانکە) : لە ووشەی (ملوانکە ، بەروانکە)دا

٥ – «ان» : لە ووشەی (تۆیان ، گولان ،قولان) زیاتر شێوەی پاشگری (ێن)ە

٦ – (کێ) : لە ووشەی (جاوشارکێ ، چاوبرکێ ، خەوەنوچکێ)دا چوتە سەر ووشەی لێکدراو ، لە ووشەی «هەڵپەرکێ»دا چووەتە سەر ووشەی دارێژراو .

٧ – «ێ» : لە ووشەی (زۆرەملێ ، ملەقوتێ ، زرمەزلێ)دا .

٨ – (تاتکێ) : لە ووشەی (سەرەتاتکێ ، ملەتاتکێ)دا .

٩ – (هەم) : لە ووشەی (بەرهەم)دا .

١٠ – (ەوێلە) : لە ووشەی (دانەوێلە)دا .

١١ – «یلك) : لە ووشەی (گوڵیلك)دا .

وە لە پیشگرەکانیشدا پێشگری «تێ» ئەچێتە سەر رەگی کردارو ناوی دارێژراو دروست ئەکات وەك :

«تێ» لە ووشەی «تێژەن»دا .

«تێژەن» ئەو مەشکە گەورەیەیەکەماستی تیا ئەژەنرێ .

پەراوێزەکان :

١ – دکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف / رێزمانی کوردی . بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) بەشی یەکەم «ناو» . چاپخانەی کۆری . زانیاری . عیراق . بەغدا ١٩٧٩ .

٢ – هەمان سەرچاوە . لاپەرە «٩٣»

٣ – هەمان سەرچاوە . لاپەرە «٩٩»

٤ – هەمان سەرچاوە . لاپەرە «١٠٦»

٥ – هەمان سەرچاوە . لاپەرە «١٠٩» . پەراوێزی ژمارە (٢٠)

٦ – ووشەرۆنان لە زمانی کوردیدا . د . ئەورەحمانی حاجی مارف . چاپخانەی کۆری زانیاری کورد (١٩٧٣)

٧ – دکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف . رێزمانی کوردی . بەرگی‌یەکەم (مۆرفۆلۆژی) بەشی یەکەم «ناو» لاپەرە (١١٠)

٨ – لە کوردیدا «خۆر» رەگی کردار چاووگ ، نی‌یە بەڵکو «خۆ»یە ، «خۆر» رەگی چاوگی «خوردن»ی فارسی‌یە ، لە زۆر شوێندا مامۆستا ئەورەحمان بە رەگی «خواردن»ی کوردی داوەتە نووسین . ئەمەش وا نیە . چونکە لەو شوێنانەی کە وەکو «خۆر» دیارە ئەوا ئەو دەنگی «ر»ە سەر بە رەگی فرمانەکەنیە ، بەڵکو پاشگری «ە»ی چووەتە سەر رەگی کردارەکە «خۆ» وە بە دەنگی بزوێنی «ۆ» کۆتایی هاتووە ، وە پاشگرەکەش بە بزوێنی «ە» دەستی پی‌کردووە ، ئەوا یەکێ لە بزوێنەکان تێ‌چووە ، چونکە دوو بزوێن پێکەوە بە دوای یەکدا نایەن ، وەبزوێنی «ە» لەوێدا تێ‌چووە .

٩ – هەمان مەبەستی پێشوو .

١٠ ، ١١ جاری واش هەیە کە دەنگی بزوێنی کۆتایی رەگی کردارەکە تێ‌ئەچێ .

١٢ – د . ئەورەحمانی حاجی مارف . رێزمانی کوردی . بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) بەشی یەکەم «ناو» لاپەرە (١٣٣)

١٣ – لەم ووشانەی وەك : (تەرزە ، چەوەنەر ، وەزع) ، دەنگەگۆرکێ روو ئەدات ئەبن بە : (تەزرە ، چەنەوەر ، وەعز) تادوایی .

١٤ – رێزمانی کوردی . بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) بەشی یەکەم (ناو) – لاپەرە (١٣٥) .

١٥ – هەمان سەرچاوە . لاپەرە (١٣٧)

١٦ – ووشە رۆنان لە زمانی کوردیدا لاپەرە (٨) . د . ئەورەحمانی حاجی مارف ١٩٧٧ .